

Dobai István

ADY ENDRE TÁRSADALMI ÉS ESZMEI GYÖKEREI

Ady Endre költészetének a megbecsülését szolgálta az az óriási tömegű irodalom, amely a költő életművével foglalkozik. Mint ez a legdivatosabb társadalmi kérdések esetében szokásos, az Ady-irodalomnak is csak negyede az értékes és szükséges, a következő kétnegyed még lehet értékes, de már nem szükséges, az irodalom utolsó negyedrésze viszont nemcsak felesleges, de káros is. Felesleges, mert csak a közönség olvasmány-igényének a kiszolgálására, a tájékoztató üzlet megrendelésére készült. Káros viszont azért, mert a költő meggyőződésével ellentétes irányú célok érdekében íródott, egyszerűen politikai vagy gazdasági érdekből. Ezek a megállapítások *negatív*e is érvényesek: anyagi, hatalmi, irodalom- és társadalompolitikai érdekből *elhallgatták* Ady Endre életének és költészetének olyan részleteit, amelyek szükségesek az Ady-életmű megértéséhez; felesleges mellébeszéléssel álcázzák ezt a hiányosságot, és végül a bulvárközönség körében hasznosan értékesíthető valós vagy valótlan, de mindenképpen káros információkat írnak és terjesztenek. Mivel ezt az állapotot a társadalom igénye kezdeményezte, az egész a gazdasági érdek, a pénzügyi profit szilárd alapján áll – ezért van társadalmi tekintélye is –, az Ady-irodalom hiányainak és hibáinak a kérdésében mindenki *ellenérdekel*t: ki hajlandó írói, irodalomtörténeti, publicisztikai, vagy zurnalisztikai, társadalmi és gazdasági pozícióját, tekintélyét vagy esetleges jövedelmét kockára tenni egy költő hagyatékának a méltó megvilágítása érdekében? Nyilvánvalóan, akik kötelességüknek érzik Ady Endre emberi és költői becsületének a védelmét, azok, akiket a költőhöz testi, szellemi, lelki kötelék fűz – a költő földijei, rokonai, sorstársai –, akik egyszerűen szeretik a költőt, tehát *elfogultak* a költő igaza mellett.

A zilahi református Wesselényi Kollégium hírét Ady Endre révén ismerte meg a világ, de az emberek többsége a Kollégium és Ady Endre természeti, földrajzi környezetét, társadalmi, szellemi, lelki viszonyait is az ő költészetén keresztül ismeri. Hogy létezik Zilah város, Szilágymegye, Érmellék, Tövishát, hogy volt és van Keletet és Nyugatot szerves egységbe foglaló magyar műveltség, arra Ady Endre hívta fel a figyelmünket. S hogy e magyar műveltség nem létezhet

reformáció és katolicizmus, rurális és urbánus civilizáció, Erdély és az Alföld, Felvidék és Délvidék, Dunántúl és Budapest, és a minden területet összekapcsoló Peremvidék – vulgo: Párcium, szabatosan: *Silvania*, azaz Transsilvaniát Hungariához kapcsoló Szilágyság – szellemi öröksége nélkül, azt is Ady Endrétől tudja és tudhatja a világ. Ady Endre költészetének a világirodalomban eddig felül nem múlt jelentősége éppen abban áll, hogy tudott egész népének szószóló prófétája lenni, képes volt hangot adni és gyönyörűséges formában kifejezni nem önmagát, hanem az előbb felsorolt minden társadalmi csoport érzelmeit, gondolatait, eszméit. A sok más nagy magyar szellemi alkotó között Ady vezérszólam tudott lenni az európai keresztyén műveltség szimfóniájának utolsó hangversenyén. Csak értékeit látva, de emberi gyarlóságáról elfeledkezve, a 20. század neobarokk zseni-imádatába bódult tömeg übermensch szellemi vezért csinált belőle – mint még sokakból a Gyűlölet Századában –, aki az egyéni és társadalmi élet egész területén minden kérdésben illetékes, akinek a szava és viselkedése, erkölcsi magatartása mindenkire érvényes, kötelezően követendő példa kell legyen. A bálványkövetelménynek azonban nem felelhetvén meg, költői értékeinek a hitelét is lerontották.

A szabad társadalomban, a gazdasági és politikai érdekek divat szerinti, vásári kavarodásában, Ady Endre értékét is a piaci áralakulások szeszélye határozta meg. A romániai börtönök politikai foglyainak a közösségében azonban, az érdekek ellentétét ki lehetett kapcsolni, és mindent az egyetemesen elfogadott, klasszicitás szabályai szerint lehetett értékelni. Az Ady Endréről folytatott beszélgetések és viták során bebizonyosodott, hogy a Wesselényi-diákoknak – éppen az Adyhoz való jussuk alapján – komoly kötelességei is vannak. Költészetének esztétikai és erkölcsi megbecsülését kellett az azt megillető színvonalon megszilárdítaniuk, és ehhez a meg nem érdemelt magasztalásokat leépíteniük és a rosszindulatú rágalmakat visszaverniük.

Ady Endre, mint minden nagy művésze az emberi művelődésnek, sajnálatosan rossz politikus volt, gazdasági és szociális gyakorlati kérdésekben valóságos antitalentum. Ez egészen természetes, hiszen a próféta, a tudós, a költő csak a meggyőződése szerinti *feltétlen igazat* mondhatja, a politikus, a hatalomgyakorló viszont, közönsége meggyőzésére törekedvén, azt mondja, amit tőle *hallani szeretnének*. Más természetű, mert más célú tehát Ady Endre költészete és publicisztikája: költészete örök lelki értékek kifejezésére törekszik, míg publicisztikája a napi zszurnalisztikában annyira dicsőített hírlapírói alkotásai a megfizetett, tisztátalan bulvársajtó olcsó ellenzékiiséget propagáló termékei voltak –, egyedi mivoltukban minél szellemesebbek, általánosan annál értéktelenebbek, sőt károsak. Éppen ezért ezeket költői életművétől feltétlenül el kell különíteni. A költészet eszményi világában lehetett haladást, megújulást, megtisztulást sürgető forradalmár – sőt az kellett, hogy legyen –, de a napi politikában ez csak a társadalmi romboló erők bér-tollnoki méltatlan szolgálatát jelentette, amelyet testi, anyagi létszükségleteinek fedezése érdekében kellett elvégeznie. Hogy elvégezte, az *jelleme gyengeségét* bizonyította – ezt el kell ismerni –, de ennek semmi köze költészetének magasztos tisztaságához.

Magánéletét, egyéni és családi viszonyait valóságos pletykamocsár, rágalomposvány veszi körül. Ezeket mi, diáktársai, rokonai, érmellékiek és szilágyságiak mindenki másnál jobban ismerjük és tudjuk. Nekünk a kötelességünk a szóbeszéd tömegéből azt a nagyon kevés igazat kikeresni, hogy a szennyes szeméthalmazt méltóképpen eldobhassuk. A börtönben az Ady Endre ügyének lelkes és hivatott szószólója volt *Viski József* érendrédi orvos, wesselényis diák, minden alkalmas ünnepély és összejövetel állandó szavalója, az Ady-család rokona, maga is költő, szép versek alkotója.

Természetes volt, hogy kiszabadulásunk utánra Viski Jóska vállalta a szilágyságiak, rokonok, Ady-rajongók és wesselényisták képviselésében az Ady- emlékek körüli kérdések tisztázását. Mindent megbeszéltünk, mindent megterveztünk, a teendők sorrendjét megállapítottuk, mindegyikünk átadta ismereteit a többinek – időnk volt bőven –, hogy eredményesen teljesíthető legyen a feladat. Kiszabadulásunk után Viski dologhoz is látott, és amennyire a körülmények engedték, tovább gyűjtötte az anyagot. Többször meglátogatott, és közölte velem is az újabbakat. A tevékenységi lehetőségeket hozó politikai fordulat azonban késett. Sorra haltak meg hajdani rabtársaink, és köztük Viski József is elment a minden élők útján. 1990 után nem maradt képviselése az Ady-ügynek. Megpróbáltam ismerős Ady-kedvelőket, irodalomtörténészeket rávenni a feladat elvégzésére, de sikertelenül. Az Ady Endre ünneplésében mindenki szívesen részt vett, de a kényes témákat mindenki messzire elkerülte. Végre 2000 körül *Józsa László*, a *Szilágyság* főszerkesztője, valamint a *Hepehupa* szerkesztői, Fejér Lászlóval az élen, szép munkaközösséget hoztak össze az Ady- emlékek rendszeres kutatására. Amellett, hogy nagy örömmel nyugtázom a munka megkezdését, az eddig megjelent közleményeikből úgy látom, hogy a munkaközösség nem tervezi Ady egyéni és családi kényes viszonyainak a tisztázását, bár azok ma már az egész magyar művelődés közügyeivé lettek. Nekem kell tehát hozzáadnom azokat az információkat, amelyeket annak idején Viski József vezetésével a wesselényis diákok előirányoztak a börtönben. Tudom, hogy a már eddig is túlságosan nagy tömegű Ady-irodalom ezzel tovább gyarapodik, sőt – remélhetőleg – több művelődéstörténeti írásmű fog születni a kényesnek mondott Ady-kérdések tisztázására. Hiszem, hogy ezek a művek az Ady-irodalom első negyedébe, az *értékes és szükséges* írások csoportjába tartoznak majd.

Diósadi Adi Lőrinc családfája

Az Adi család a 14. század elején vált ki ősi nemzetségi kötelékéből, családi birtokká különítve el a nemzetségi közbirtokosságból reá eső részt. Hogy mi volt a Tövisháton elhelyezkedett honfoglaló nemzetség neve, azt sokan sokat találgatták, mert a krónikák csak a *Száznyolc Nemzetségről* írnak – az itt talált székhelyeket és a később csatlakozó besenyőket nem is számítják –, de nem nevezik meg azokat. Először Zilah nevéből indulva – annak mostani olvasata alapján – *Szilajnak*, mások a merseburgi tanácskozáson orvul meggyilkolt onogur vezér neve után, *Kusaly* nemzetségnek mondják. Valószínűbb azonban, hogy *Ad* lehetett a nemzetség neve – *ad*, *od* ogur nyelven *tűzet* jelent –, erre utal Hadad és Diósad neve is. Azt hiszem, hogy Ady Endréhez is jobban illene a *Tűz nembéli* származás a többiekénél, hiszen őt *Nap fiának, büszke, szertelen magyarnak álmodta Ős Napkelet*.

A *józan emberi értelem* birtokában a 20. századi racionalista megmosolyogja a dicső őseket kereső embertársát, mert okossága gögijében nem veszi észre, hogy annak indítéka nem az anyagi érdek vagy társadalmi haszon vagy más nyereség, hanem olyan *Eszmény* keresése és találása, amelynek *szolgálat*a neki magának és ivadékaiknak életet betöltő tartalmat és célt adhat. Az európai kultúra alapjait, a krisztusi emberszeretet törvényeit társadalmi gyakorlatba ültető *keresztény lovagok* is maguk kerestek ideált maguknak, hogy azt életük és vérük feláldozásával szolgálhassák. Szent László király, a lovagok mintaképe talán gazdasági nyereségre törekedve kelt a gyengék és elnyomottak védelmére? Hiszen akkor nem kérte volna Istentől az *aranynak kövekké változtatásának* a csodáját. Bizony, az emberi társadalom előhaladását, fejlődését az anyagtalan, megfoghatatlan eszmék megszállottjainak köszönheti a világ, és nem az ezeket elítélően lemosolygó józan okosoknak. Senki sem mondja, hogy a megfontolt stratégia vezér egy *turulmadár* vezetésére bízza

hadait, vagy az új hazát kereső pionírokat iramló *csodaszarvas* vezeti a legalkalmasabb helyre. De mégis, a Magyarok Országát azok építették fel, akik ilyen „oktalan” jelképek nyomán indultak el és érkeztek *Verecke híres útján* a Kárpátok medencéjébe.

A történetírás az Adi családból elsőként Boldizsárt említi 1323-ban, majd 1345-tel kezdődően Jánost, Lukácsot, Mártont, Andrást, Balázst, Lászlót, mint a családi birtokon osztozkodó örökösöket. 1364-ben már a szomszéd Dobai Miklós fiával, Jánossal perelnek az Ad és Mocsolya határában fekvő birtokok felett. A helyi hétköznapi szürkességéből száz esztendő múlva emelkedik ki a család első nevezetes tagja, az írástudó Adi Barnabás – Ady Endre ezt a Barla deákot tartotta ősapjának –, akit 1459-ben az országgrész leghatalmasabb főura, Béltői Drágfi Miklós ügyvédjéül vall. Ezzel kezdődött, és a 20. századig tartott az Adiak uradalmi szolgálata.

Nemcsak a magyar társadalomtörténet, de még a szépirodalom is szó nélkül halad el a hajdani nemesi társadalomnak egy, dicsőségesnek nem mondható, ténye mellett: miként alakult az ősi birtok elaprózódása miatt vagyontalanná lett nemesek sorsa? A feleletet egyértelműen a *népmesék* adják meg. Felnő a három fiú – akár király, akár szegényember az apjuk – és otthon nem lévén élettávlátuk, elindulnak szerencsét próbálni, szolgálatot keresni. A legszerencsésebbek kiváló képességeikkel királylány feleséget, *mutatis mutandis*: a szolgálégény gazduram lányát kapja feleségül. A többiek kiváló szolgálati helyet kapnak, és életsikerek után hazatérve okoznak örömet öreg szüleiknek. A honfoglaló magyar nemzetségek ifjai is – elunván és kilátástalannak tartván otthon a pásztori és paraszti munkát vagy tétlenséget – a király szolgálatába állottak katonának. Háború nem volt mindig, de a király szolgálatában más teendők is adódtak – kormányzati, igazgatási, rendfenntartási teendők –, ha nem közvetlenül az udvarban, akkor valamelyik várispánság megyéjében.

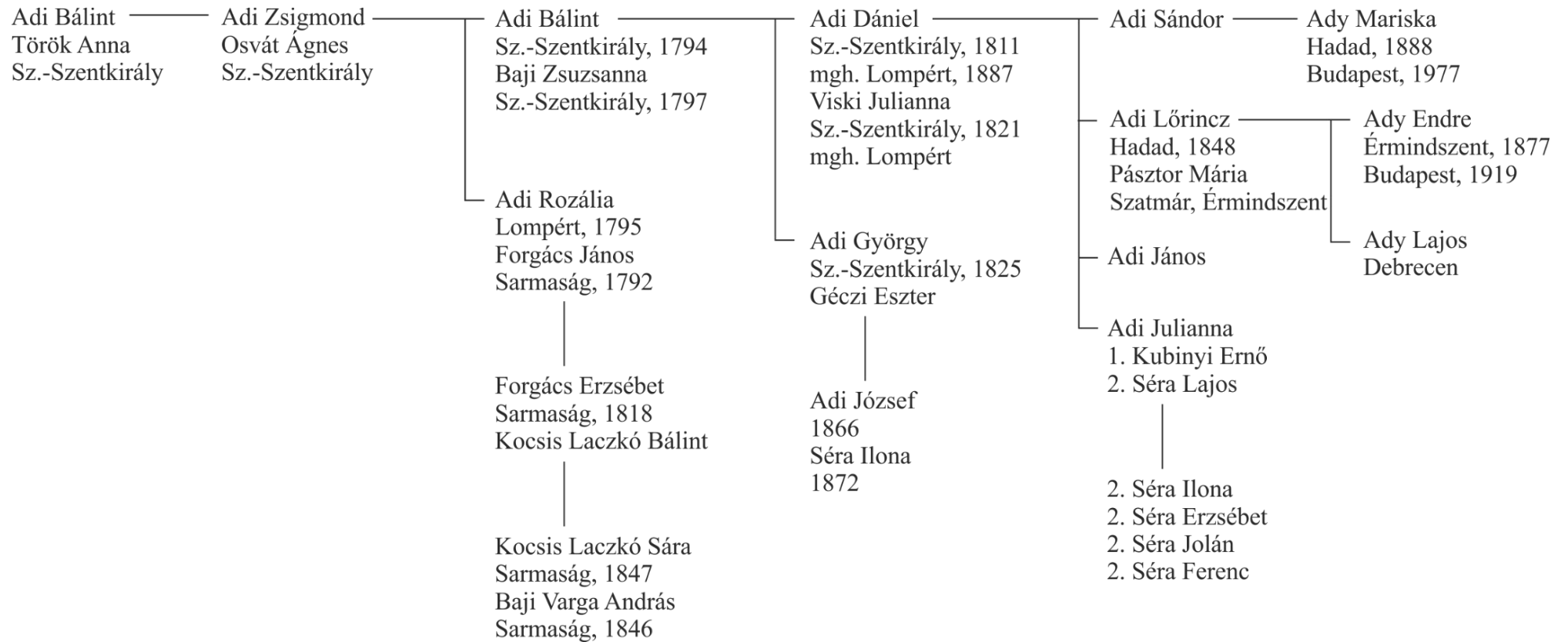
Amikor a 14. század elején a nemzetségek családokra bomlottak, a közbirtokossági részjóságok az örökösök száma szerint osztódtak, már nem a közéleti karrier vitte szolgálatba a nemes ifjút, hanem a megélhetési kényszer. Akinek jutott katonai vagy – akár udvari, akár vármegyei – közhivatali szolgálat, az odament, vagy a keresztyénségben mindig mindenkinek rendelkezésére álló egyházi szolgálatba. A többiek az időközben kialakult nagybirtokos főurak szolgálatába állottak gazdatisztként, ügyintézőként, gazdasági vagy közszolgálati adminisztrátorként. A birtokokon ugyanis gazdálkodni kellett, és a földesurat ettől éppen közszolgálat, királyi vagy vármegyei tisztségviselése szólította el. Maga helyett a jobbágyok, zsellérek, béresek kisebb-nagyobb hadának és a felettük rendelkező ispánok, hajdúk, béresgazdák tevékenységének irányítására és ellenőrzésére megfelelő képességű szolgálattevőkre volt szüksége. Erre a királlyal és a főurakkal elvben egyenrangú nemesek – akiket később köznemeseknek, ármálistáknak, hétszilvafásoknak neveztek – voltak a legalkalmasabbak. Nem csak a teljes jogcselekvési képességet biztosító nemesi státusuk, de családjuk társadalmi helyzete alapján is tekintélyük volt a nem-nemesek előtt, és ez képesség tette őket azok adminisztrálására. A vallási reformáció megszüntette az iskolázás és tanulás klerikális monopóliumát, a világiak számára is a hivatalviselés feltételül szabta a tanultságot, az írástudást. Ezzel megszűnt a születési nemesség közszolgálati privilégiuma, és a nem-nemesek számára is megnyílt a társadalmi felemelkedés gerontokratikus – az iskolázottság, a tanultság, a szellemi kiválóság szerinti – útja. Sőt, Keletmagyarországon Bethlen Gábor dekrétuma óta a prédikátorok és ivadékaik az ország nemeseinek számítanak. A családi birtokukat elvesztett kismemesek számára is a tanulás vált a felemelkedés útjává: a legsikeresebbek a birtokos nemesi státust biztosító protestáns

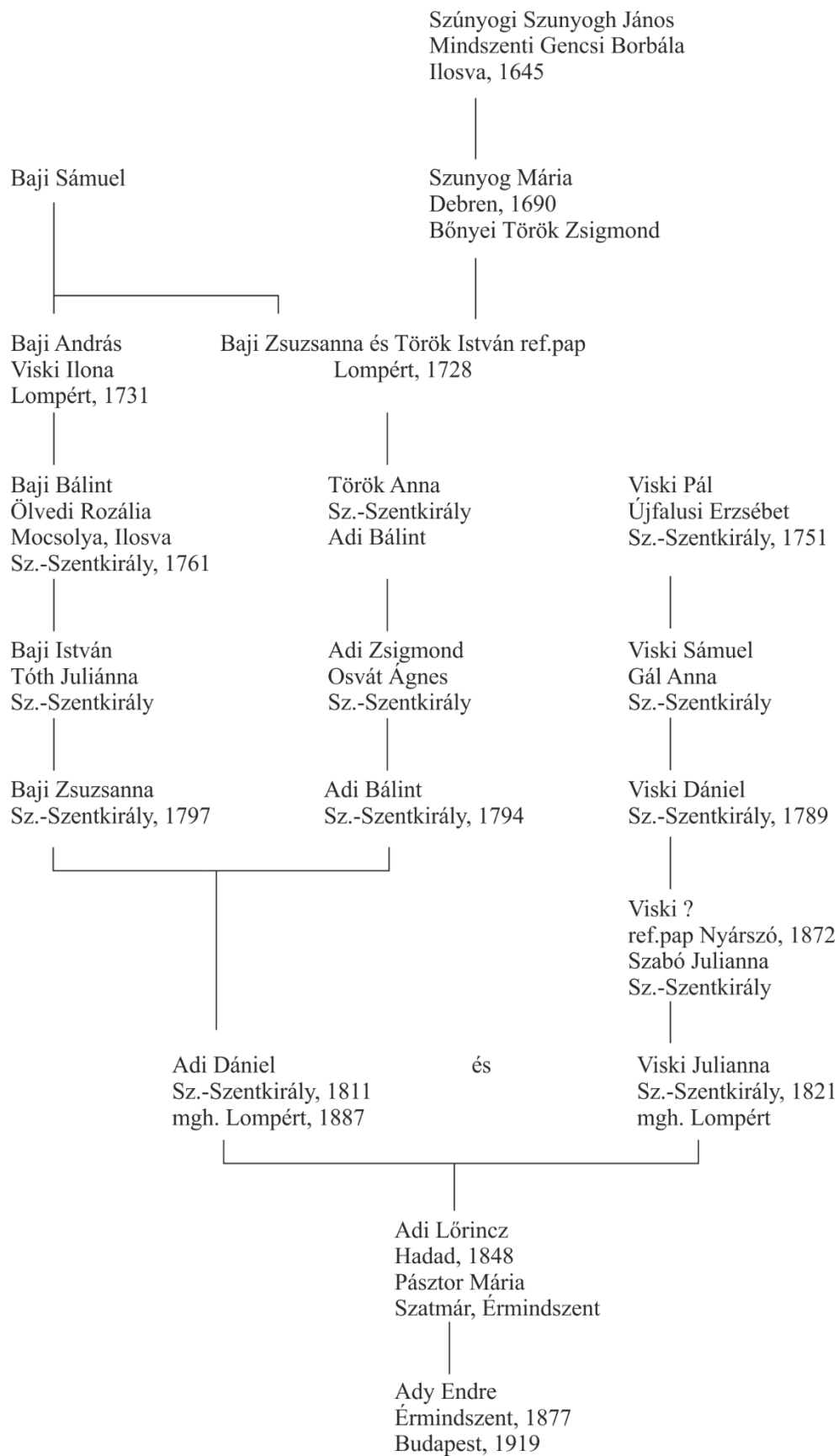
papok lettek, a többiek pedig tanultságuk fokának megfelelően magasabb vagy alacsonyabb gazdatisztként állhattak uradalmi szolgálatba.

A 19. századra, a nemesi kiváltságok megszüntetésének idejére, már a magyar nemzetiségűek egynegyede nemes volt, de csak körülbelül hatodrészüknak volt olyan családi birtoka, amely a rang szerinti megélhetésüket biztosíthatta volna. Egynegyedük uradalmi intézői, gazdatiszti, ispáni szolgálatba lépett, de a köznemesek többsége – bocskoros nemeseknek titulálták őket – nem rendelkezvén olyan földbirtokkal, amely földművesi foglalkozásának folytatásához elegendő lett volna, ipari tevékenységhez kezdett. Az egész vidéket iparcikkekkel ellátó városi polgárság többsége kisnemesi származású volt, és számuk a 19. századi iparosodással egyre gyarapodott. De már ezt megelőzően, a falusi környezetüknek elhagyására még nem kényszerültek is *otthoni ipari* tevékenységet kezdtek. A désházi fazekasok, a szilágyfőkeresztúri kerekések termékei messze földön híresek és kelendők voltak minden vásáron. Ugyanolyan híresek és közismertek voltak a diósadi dohány- és szeszereskedők – pontosabban: csempészek –, akik az Érmelléken termelt áruikat Belső-Erdélyben értékesítették. Azt nem is kell mondanunk, hogy a legnevezetesebb molnárok, vendéglősök és fuvarosok is a kisnemesek köréből kerültek ki, de az építőmunkára szakosodott szilágysági munkáscsapatokat is mindenféle szívesen foglalkoztatták. Akinek azonban sem közhivatal, sem uradalmi szolgálat nem jutott, és társadalmi, vagyoni helyzete vagy személyi képessége miatt iparhoz, kereskedelemhez nem kezdhetett, szolgai munka vállalására kényszerült, nem csak az uradalmakban, de kisnemes birtokosoknál, vagy egyenesen jobbágygazdáknál. Bizony, nem volt ritka, hogy jobbágnak nemesember volt a szolgálégénye vagy bérese. A régi népmesét ezek tartották fenn, mert ezek számára a társadalmi felemelkedés egyedüli útja a jobbágy gazduram lányának a felségül vétele volt. Ezért a vagyontalan nemesek többsége még le is tagadta nemesi származását, amely a 19. század végére már amúgy sem bírt semmiféle értékkel, hiszen általánossá lett – a kapitalista vagyonszerzés mellett – az iskolai végzettség útján való társadalmi érvényesülés.

Adi Barnabás deák uradalmi szolgálata a Drágfi-domíniumban még a legmagasabb szintű, mai nyelven: jogtanácsosi hivatal volt. A család az idő múlásával veszített tekintélyéből, úgyhogy már középbirtokosi rangot jelentő jószágigazgatói állásban sem találjuk őket a későbbi századokban. Az általuk elért legmagasabb rang a *református papság* volt, úgyhogy különösen Kolozs és Doboka vármegyékben egész Adi papi dinasztia alakult ki. A szilágyságiak azonban lassan viasszasorultak a Wesselényi-uradalom kisebb-nagyobb szétszórt birtokainak az adminisztrálásába. Az Adiak vármegyei hivatalt sem viseltek négyszáz esztendő alatt egyszer sem – ez Közép-Szolnok és Kraszna vármegyében valóságos kivétel egy ilyen ősi nemes család esetében –, mert a tisztségeket választással lehetett elnyerni, és a választás sikeres lebonyolításához pedig nagyobb vagyonra lett volna szükség, mint amilyennel az Adiak rendelkeztek. Szegénysége ellenére, a család *becsületének* tekintélye volt, és *leányait* a legrangosabb családok fiai vették felségül. Különben ott helyezkedtek el a Viskiek, Bajiak, Bírók, Délczegek, valamint sokféle Nagyok, Szilágyiak és mások között a vármegyei nemesség alsóbb rétegében. Végig megmaradt nemesi birtokuk egy darabkája Diósadon, Szilágyfőkeresztúron, Dobán, Szilágyszentkirályon, Menyőben, Lellén vagy máshol, ahonnan a felnövekedett ifjak a világba széledhettek, és ahová örökségük átvételére visszatérhettek.

Adi Lőrinc írásos dokumentumokban elsőként számontartott ősapja *Adi Bálint* volt, aki Szilágyszentkirályon élt feleségével *Török Annával* a 18. század közepén. Leszármazottaik rendje a következő:

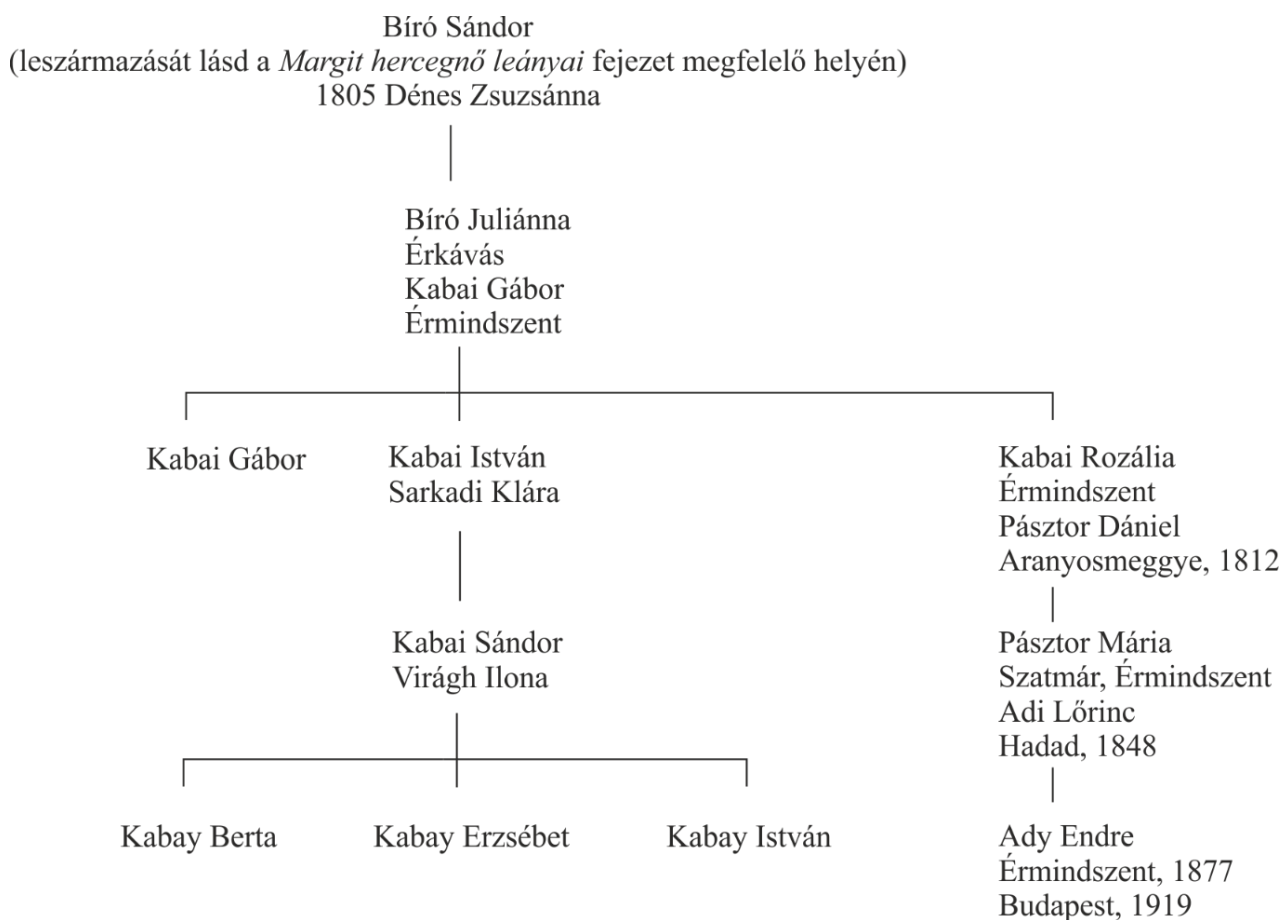

Az Adi-ősökkel foglalkozók – köztük Kós Károly is – mind elakadnak azért, mert mind csak a *birtokos nemesek* között keresik az őseket, egészében mellőzve azt a tényt, hogy az Adiak a 15. század óta *uradalmi szolgálatban* álló nemesemberek voltak. Azon az alapon, hogy Ady Endre rokonlátogatásra járt *Lompértra*, őseit is a lompéрти birtokosok között keresik, sőt születési helyüket is ott feltételezik. Sem Adi Lőrinc, sem a költő nagyapja, Adi Dániel nem voltak birtokosok Lompérton – sőt, valószínű sehol sem volt birtokuk –, hiszen Adi Dániel a lompéрти Wesselényi-birtok intézője volt, és annak a gazdatiszti házában lakott az 1850-es években. Az előtt azonban másik Wesselényi-birtokon dolgozott – valószínű Hadadban –, és ott született fia, Lőrinc, a költő édesapja. Maga Adi Dániel születése viszont bejegyeztetett a szilágyszentkirályi református anyakönyvbe 1811-ben, ahol felesége Viski Dániel református lelkész és Szabó Juliánna leánya, Viski Juliánna is született. Viski Dánielt is csak papi szolgálata vitte a Kalotaszegre. Nyilvánvaló, hogy ezek az adatok nem rontják, hanem erősítik az Adi család ősnemesi származásának a hitelét. Ezen az a tény sem változtat, hogy Adi Lőrinc, a jó kiállású, ügyes, értelmes, de iskolázatlan és vagyontalan fiatalember házasságközvetítő rokonok kommandálása alapján ismerkedett meg az érminszenti birtokos leánnyal, Pásztor Máriával, és lettek ketten együtt az Ady Endre szülei.

Tiszaeszlári Pásztor Mária családfája

Amennyire tiszta, világos és egyértelmű az Adi Lőrinc társadalmi eredete, annyira hiányos, kusza, ellentmondásos, sőt talán még tisztátalan is a költő anyjának a származásrendje:

Az irodalomtörténet úgy tudja, és maga a költő is abban a meggyőződésben élt, hogy anyai ágon *kálvinista prédikátorok* voltak az ősei. A 19. századi magyar társadalomban a református lelkipásztor volt a keresztyén és nemzeti erények letéteményese, a szellemi, társadalmi, művelődési haladás apostola, a puritán erkölcs, a tiszta család, a polgári tisztesség szépirodalomban is méltatott mintája. Éppen a protestáns egyházak nevelő munkájának eredményeképpen a 19. század közepén a szabadelvűség jutott uralomra Európa egész területén, és ez létrehozta az emberi művelődéstörténet eddigi legnagyobb alkotását, a nemzeti keresztyén liberális *jogállamot*, azt a kényszerhatalmi szervezetet, amelyik képes volt társadalmi gyakorlatba ültetni mindazokat az intézményeket, amelyeket a felvilágosult, józan racionalizmus a krisztusi emberszeretet rendjének megvalósítására szükségesnek látott. A rendszer törvényeinek szószólói, a protestáns egyház papsága úgy látta, hogy az emberiség nevelésére kapott krisztusi parancsát megvalósította: íme itt van az öntudatos, értelmes keresztyén ember, akire rá lehet bízni a továbbiakat, és az egyház minden metaszakrális – oktatási, művelődési, népjóléti – feladatát átadta a jogállamnak. Az *liberalizálódott egyház* szolgálattevőire csak a szakrális, liturgikus tevékenység maradt, azaz a prédikáció, az Igének a hirdetése, a Logosz terjesztése. Magyarul: a református papság munkáját bevégeztnek érezte és leült élvezni annak gyümölcseit. Felcsapott úrnak, a vidéki birtokosok többnyire törvényromboló életmódját folytatta hívei pásztorálása helyett. Prédikációi már nem a híveknek a modern világ útvesztői közötti eligazítását szolgálták – pedig akkor éppen erre lett volna a legnagyobb szükség –, hanem a legjobb esetekben is csak a logika és esztétika szabályai szerint felépített retorikai művek voltak, nagy szóbőséggel emlékeztetve hallgatóit a letűnt hősi korszak igehirdetésének érdemeire.

A magyar társadalomban azonban tovább élt a puritán kálvinista prédikátor nimbusza. Egy papfiú számára kiváló ajánlólevél volt minden próbálkozásában a származása. Aki pedig eszményi családi életre vágyott, az papleányt vett feleségül. Valószínű, hogy általában a református papok meg is feleltek ennek a minősítésnek, de kivételek is adódtak. Ilyen kivétel volt *tiszaeszlári Pásztor Dániel* érmindszenti református lelkipásztor, Pásztor Mária apja, Ady Endre nagyapja. Ez az egyén ugyanis éppen ellentéte volt mindannak, amit erényességnek neveznek: sehonnai, szélhámos, gátlástalan kalandor, züllött, romlott, rosszindulatú, durva viselkedésű, könyörtelen, kapzsi, iszákos parazita volt. Egyetlen képessége – mert még szépen mulatni sem tudott, és kártyás létére kártyázni sem – talán az volt, hogy a nők jóindulatát meg tudta nyerni. Nem lehet tudni, ki fia-borja volt. *Ady Lajos* írta később, hogy bátyja milyen boldogan fedezte fel a Tiszántúli Kerület Névtárában tiszaeszlári Pásztor István, aranyosmeggyesi és más Szatmár környéki református gyülekezetek köztiszteletben álló lelkipásztorának a nevét, mert saját dédapjának hitte. Azonban az 1818-ban született Pásztor István nem lehetett az apja az 1812-ben született Pásztor Dánielnek, hanem – valószínű – a testvéröccse, mindketten Aranyosmeggyesen születettek lévén. Pásztor Dánielről annyi dokumentum maradt az egyházban, hogy 1835-ben, 23 éves korában iratkozott be a debreceni Teológia első évfolyamára és 1841-1843-ban Érmindszenten volt lelkész.

Ady Mariska, Bölöni György, Kovalovszki Endre, Szunyogh Farkas, Vezér Erzsébet és bizonyosan még más Ady-életírók megerősítik az életrészben maradt hagyományt: Pásztor Dániel elkártyázta a felesége hozomány-birtokát, majd az egyház javaihoz is hozzányúlt, és ezekért – valamint lelkészi munkája elhanyagolása és általában hivatásához nem méltó életmódja miatt –

fegyelmi úton megfosztották palástjától, azaz elvették lelkészi jellegét. Katolikus hitre tért, Szatmárra költözött a Szabó József Ádám asztalosmester házába, és a környék legnagyobb földesurának, a szatmári püspöknek a szolgálatába állott számvevőként. Itt született és katolikusként kereszteltetett meg negyedik gyermekük, *Pásztor Mária*. Pásztor Dániel azonban most sem becsülte meg magát, újból hűtlen kezeléssel, sikkasztással kapatván ebből a szolgálatból is elbocsátatott. Duhaj életmódját tovább folytatta, lakása állandó tivornya, részegeskedés és kártyázás színhelye volt. Állítólag feleségét is többször elkártyázta, és kényszerítette az asszonyt a nyertesekkel való együttélésre. A család elképesztő nyomorán rokonuk, Sarkadi Mihály vármegyei nemesi hadnagy próbált enyhíteni, míg Pásztor Dániel végleg el nem hagyta a családját, és Kabai Rozáliát legkisebb gyermekével, Máriával együtt Érmindszenti otthonába vissza nem fogadta Kabai Gábor. Sipos Gábor kolozsvári és Ötvös László debreceni levéltárosok szerint Pásztor Dániel 1843 után semmiféle egyházi nyilvántartásban nem szerepel, még fegyelmi perének sincs nyoma. Lehetséges, hogy Pásztor Dániel nem várta meg csúfos kirekesztését, hanem katolizálván maga hagyta oda hitvallását, és ezzel lelkészi hivatását is. A szóbeli hagyomány azt mondja róla, hogy a püspöki szolgálat után előbb útmester, majd útkaparó lett, de a halotti anyakönyvben már az áll, hogy mezőőr státusú, kegyelemkenyéren élő koldusként, részegen az út széli árokban halt meg – Ady Endre, később születvén, csak hallomásból ismerte Pásztor Dánielt. Természetes, hogy a gyermek előtt elhallgatták a nagyapja hibáit és az egész nyomorúságos időszakot. Később, a Kabay-Ady-perből hallotta a nagyanyját és édesanyját gyalázó vádak, de rosszindulatú rágalomnak vette az egészet és nem törődött velük.

Amilyen lehetetlen Pásztor Mária családfájának apai ága, annál különbb az anyai ág, és Pásztor Máriáról, leányról lévén szó, a leányági leszármazás még a természetes bizonyosságánál is nagyobb jelentőségű. Édesanyja Kabai Rozália, Kabai Gábor érmindszenti birtokos nemes és berei Bíró Juliánna leánya. A Kabaiak nem voltak ugyan honfoglaló nemzetségből eredő ősnemesek, de a 18. században már birtokos nemesekként szerepelnek az összeírásokban – valószínűleg a kuruc-korban telepedtek meg az Érmelléken. Miután a férje Kabai Rozáliát elhagyta, testvérbátyja Kabai Gábor fogadta gondjaiba leányával együtt Érmindszenten. Gyermektelen lévén minden vagyonát – 50-60 holdas birtokát – nevelt leányára, testvérhúga gyermekére, Pásztor Máriára hagyta. A végrendeletet azonban Kabai Gábor testvéröccsének, Istvánnak a fia, *Kabay Sándor* megtámadta és ezzel egy olyan hosszú per indult, hogy az csak a második világháború alatt fejeződött be okafogyottá válván. A Kabay kontra Ady perben a felperes méltatlannak mondta Pásztor Máriát az örökségre, mert prostitúcióból született Szatmáron – természetes apja valószínű *Sarkadi Mihály* volt. Továbbá anyja, Kabai Rozália sem méltó Kabai-örökségre, mert anyja Bíró Juliánna, „Julcsa mama” közismerten kicsapongó életet élt, és gyermekét nem férje, hanem Kávássy, Balássy vagy más szomszéd birtokos szeretője nemzette. Különben, maga Pásztor Mária is anyjához és nagyanyjához hasonlóan laza erkölcséről elhíresült személy. Ennek a lehetetlen pernek folytán megyeszerte terjedtek a hírek Pásztor Mária olyan nagy nemi igényeiről, hogy azok kielégítésére még felnövekvő fiainak náluk vendégeskedő barátait is rendszeresen felhasználta. Az 1930-as években a Wesselényi Kollégium diákjai Ady Endre költői nagysága mellett anyja féktelen életmódját is állandóan tárgyalták. Éppen ez volt az Ady életrajznak az a része, ami minket, börtönben ülő Wesselényi-diákokat, az 1960-as

évek elején, a kérdések tisztázására, a rágalmak visszaverésére indított. *Visky József*, Mária néni személyes ismerőse meg is tette ezen a téren, amit tehetett, a többi reám, mint annak az érmelléki úri társaságnak egyetlen életben lévő tagjára maradt, amelynek előttem egy emberöltővel *Ady Endre* is tagja volt.

Visky József érendrédi orvosként végig kérdezte az Érmelleket és megállapította, hogy Pásztor Máriáról szóló pletykákat hallottak ugyan sokan, de senki sem, tudott megnevezni egyetlen konkrét partnert sem. A rágalmak minden valószínűség szerint Mária anyjának, *Kabai Rozáliának* szatmári nyomorúságos házasságából indultak, de nem is az asszony, hanem férje, Pásztor Dániel bűnéből. Nem kizárt ugyan, hogy Mária természetes apja *Sarkadi Mihály* lett volna – bár ezt unokája, jó ismerősöm, *Sarkadi Sándor* művésztanár előttem is lovagiasan tagadta –, de ez – Pásztor Dánielt ismerve – nem szégyenére, hanem becsületére válna leszármazottainak. Talán több alapja lehetett volna a nagyanya, *Kabai Gáborné Bíró Juliánna* életmódjára vonatkozó bírálatnak, ha ez nem a felperes, a közismerten részeges *Kabay Sándor* adóvégrehajtó – őt magát ugyan nem, de özvegyét és mindhárom gyermekét jól ismertem – állítása lett volna. Így csak annyit fogadhatunk el, hogy „*Julcsa mama*” a kicsi Mindszenti birtokon is olyan nagy társasági életet honosított meg, mint amelyet apja, *Bíró Sándor*, az érgirolti Wesselényi-birtok gazdatisztje házában megszokott volt. Ebben azonban semmi terhelő nincs. Meg kell azonban említenem – és ezzel bizonyára újat mondok –, hogy a szóban forgó *berei Bíró Juliánna királyi családból* származott: Árpád-házi II. Géza király *Margit* nevű leánya az Apafi család ösanyja volt. Az utolsó Apafi, Mihály fejedelem testvérhúga *Gyerőfi Jánosné Apafi Margit* volt, akinek unokája, *Gyerőfi Katalin Bíró Mózeshez* – *Kabainé Bíró Juliánna* ösapjához – ment feleségül. A családi leszármazást az európai jogrend férfiágon tartja nyilván és elhanyagolja a nőágit, holott az anyától való leszármazás bizonyos, az apától való származás pedig csak valószínű. Pásztor Mária rendkívüli életigényét és társadalmi becsvágyát is nagy részben regényesen magas anyai leszármazása támasztja alá.

A Mindszenti Kabaiak megyei nemesi rangját 1848-ig, az ösiség eltörléséig biztosította a családi birtok. A szabadelvűség győzelme azonban a leszármazási, gentilikus nemesség helyébe a gerontokráciát, a szellemi nemességet, az iskolázottságot tette a társadalmi szelekció alapjává. A Kabaiak azonban iskolázatlan emberek voltak, akik nemcsak az úri társaság, de még a polgári értelmiség szemében is – nemesi származásuk ellenére – egyszerűen parasztok voltak. Pásztor Mária nem nyugodhatott belé családjá, gyermekei ilyen többszörös kirekesztettségébe: neki magának nemcsak nemesparaszti, *Kabay-származását*, de még törvényes házasságból való születését is kétségbe vonták. Bizonytalan helyzete miatt nemhogy urak, de falusi kisbirtokosok számára sem volt házastársnak való. Ezért ment feleségül a hetedik faluból származó vagyontalan, iskolázatlan *Adi Lőrinc*hez. Hogy Pásztor Máriának sikerült minden rosszindulatú előítélet ellenére családját az érmelléki urak rangjára emelni, az ennek az asszonynak rendkívüli képességeinek, erős jellemének, magas szintű eszmei erényeinek a gyümölcse. Képes volt gyermekeinek olyan nevelést adni, hogy azzal az egész család felemelkedhetett. Erre a rendkívüli tette Pásztor Máriát fejedelmi származásának tudata tette képessé. Az Érmelléken a legelőkelőbb származás családi hagyománya nemhogy ritka volna, de egyenesen szokásos. A legmagasabb származás meg is látszik annak vállalóin, úgy, hogy az kötelességeket ró az ivadékokra anélkül, hogy valami hasznot jelentene.

Nemcsak a származás társadalmi hasznosítása, de még sznob emlegetése is szégyent hozó illetlenség. De a családnevek sok változása ellenére a királyi vér – bár hordozója nem is tudott róla –, íme lelki, szellemi örökségként maradt a társadalmilag kivetett Pásztor Máriára. Pásztor Mária igazolta fejedelmi származását azzal, hogy vállalta annak kötelezettségét, és az Árpád-házi királyokhoz méltó fiút szült és nevelt annak a keresztyén magyar népnek a szolgálatára, amely felett hajdani ősei uralkodtak. Mert Ady Endrét Pásztor Mária nevelte, és Pásztor Mária tudott fejedelemasszony lenni.

Nemcsak az ócsárlók, de még a magukat tárgyilagosságnak tartó bírálók is, elmarasztalják Pásztor Máriát gyermekei nevelése – pontosabban: Bandi fiának szabados nemi élete – miatt. Elfelejtik azt, hogy a liberális társadalom a nyárspolgári prűderiával együtt a puritánság egészét is elvetette. Az ember testi, szellemi kiválóságán alapuló új idololátria, a zsenikultusz a nemiség terén is többet várt hőseitől az átlagnál. A művészetekben uralkodóvá lett eklektikus irányzat, a *szecesszió* pedig egészen szexuális ihletésű. Bizony, ha valaki a 20. század fordulóján társadalmi sikerre pályázott, nem hanyagolhatta el a nemiség eszközét. Hogy erre Pásztor Mária tudatosan felkészítette fiait, azért csak dicséret illeti és nem bírálat.

Írásomnak nem az Ady-irodalom mennyiségi gyarapítása, hanem az Ady-életrajz hézagainak a kiegészítése a célja. Felesleges hát írnom nemcsak Ady Endre szerelmi életéről, Lédáról és társairól, de még ezek legalizált epizódjáról, *Boncza Bertával* kötött házasságáról is. Írnom kell azonban – mert erről soha senki sem tett említést – Ady Endre természetes fiáról, *Vaida Felicián* köztisztviselőként álló, kolozsvári román ügyvédről. Ez az úriember olyan természetes nyugalommal fogadta, hogy Ady Endre fiának mondták, amikor engem neki bemutatottak – Erszényes Samuné Bozzay Anna ismertetett meg vele –, hogy ezért nem félek attól, hogy családja majd becsületsértőnek tekinti eljárásomat. Úgy halottam – és ennek az anyakönyvi hivatalokban könnyen utána lehet nyomozni –, hogy Vaida Felicián anyja egy görögkatolikus román pap felesége volt, és éppen ez a tény teszi valószínűvé a történetet. Közismert a római egyház álláspontja ezekben a kérdésekben: a görög rítusú pap csak egyszer köthet házasságot, tehát, válás nem lévén, a görögkatolikus papné egyszerűen még házasságtörése esetén sem szankcionálható. Ez a mi vegyes vallású vidékünkön azt eredményezte, hogy a görögkatolikus papnénak a legmerészebben is lehetett udvarolni, egyszerűen nem illet megsértődnie bármilyen ajánlat hallatán. A római egyház minden esetben tiltja a művi vetéltetést, tehát a vallási törvényeinek tesz eleget az asszony, ha házasságon kívül fogant magzatát megszüli. Az pedig, hogy egy pap, keresztyén ember lévén, az evangéliumi József példáját követi és tisztességben felneveli, nevével, társadalmi állásával még becsületet is ad felesége fattyának, az mindenképpen csak a legnagyobb elismerést érdemli minden ember részéről.

Ady Endre társadalma

A mindennek csak anyagi értékét ismerő *materializmus*, az ember *eszmei* alkotásainak is csak materiális, gazdasági értékét ismerheti, a materialista jogrend tehát csak ezt védelmezheti. A *liberalizmus* az antik társadalom individualista szélsőségét tette a társadalmi szervezet alapjává és jogrendje minden értéket egyéninek tekint, hogy minden emberi alkotásnak egyéni *hasznát* biztosíthassa. A *szerzői jogokat* üzleti haszon, profit céljából megvásárló vállalkozók elsőrendű érdeke, tehát a szerzői jogok adás-vételét lehetővé tévő *szabadalom* rögzítése. Egy látható, fogható tárgy, épület, használati eszköz vagy fogyasztási cikk esetében is egész logikai és szerződési

láncolattal lehet eljutni a portékát árusító kereskedőtől visszafelé a kivitelező gyártóig, onnan a tervezőig, onnan az ötletgazda szerzőig. Azonban a materiát kevésbé igénylő szellemi, azaz eszmei műalkotások esetében még nehezebb visszajutni az eszmei árut, a művelődési, szórakoztató, reklámpiacon értékesítő könyvkereskedőtől, intézménytől, vállalkozástól, show-menedzsertől, reklámirodától a kiadón, előadó művészen és a terjesztő médián át a *szerzőnek* minősülő ötletgazdáig. Az alkotás eszmei alapja, a *gondolat* ugyanis – a közhiedelemmel ellentétben – *nem egyéni, hanem társadalmi termék*, csak *megfogalmazója*, az az egyén, akit *szerzőnek* szokás tekinteni. A költők, írók, logofáberek és minden szellemi alkotó csak megfogalmazója, beszédbe öntője, kifejezője a társadalomban rengeteg tényezőtől és forrásból született eszmének. Ady Endre – bár a világirodalom felülmúlhatatlan művésze – sem szülője, hanem csak *kifejezője*, szóba öntője a költeményei tartalmát jelentő gondolatoknak, eszméknek. Sok remek versének geneziszét mondták el előttem. A magyar művelődésnek sok nagy tehetséget adó Sarkadi család kiváló tagja, *Sarkadi Sándor* szatmári művésztanár mondta el nekem, hogyan született egy 1915-ös őszi hajnalon az érszentkirályi Kaizler-kúria fehér asztalánál, a vacsora után ott mulató társaság minden tagjának közreműködésével az *Emlékezés egy nyár-éjszakára* című vers eszmei tartalma, amelyet Ady néhány nap múlva írásba foglalt. Sarkadi maga készült megírni a világháború kitörésének okait és körülményeit, készített vagy kétkötetnyi anyagot, de letett tervéről, miután Ady költői tömörséggel *jobban* kifejezte azt, amit ő kötetekben sem lett volna képes megírni, hogy a világháborúnak *nem voltak az emberi értelem számára elfogadható anyagi, tárgyi kiváltó okai*, mert a világháború az emberiség társadalmi *immateriális tehetetlenségének* volt a következménye:

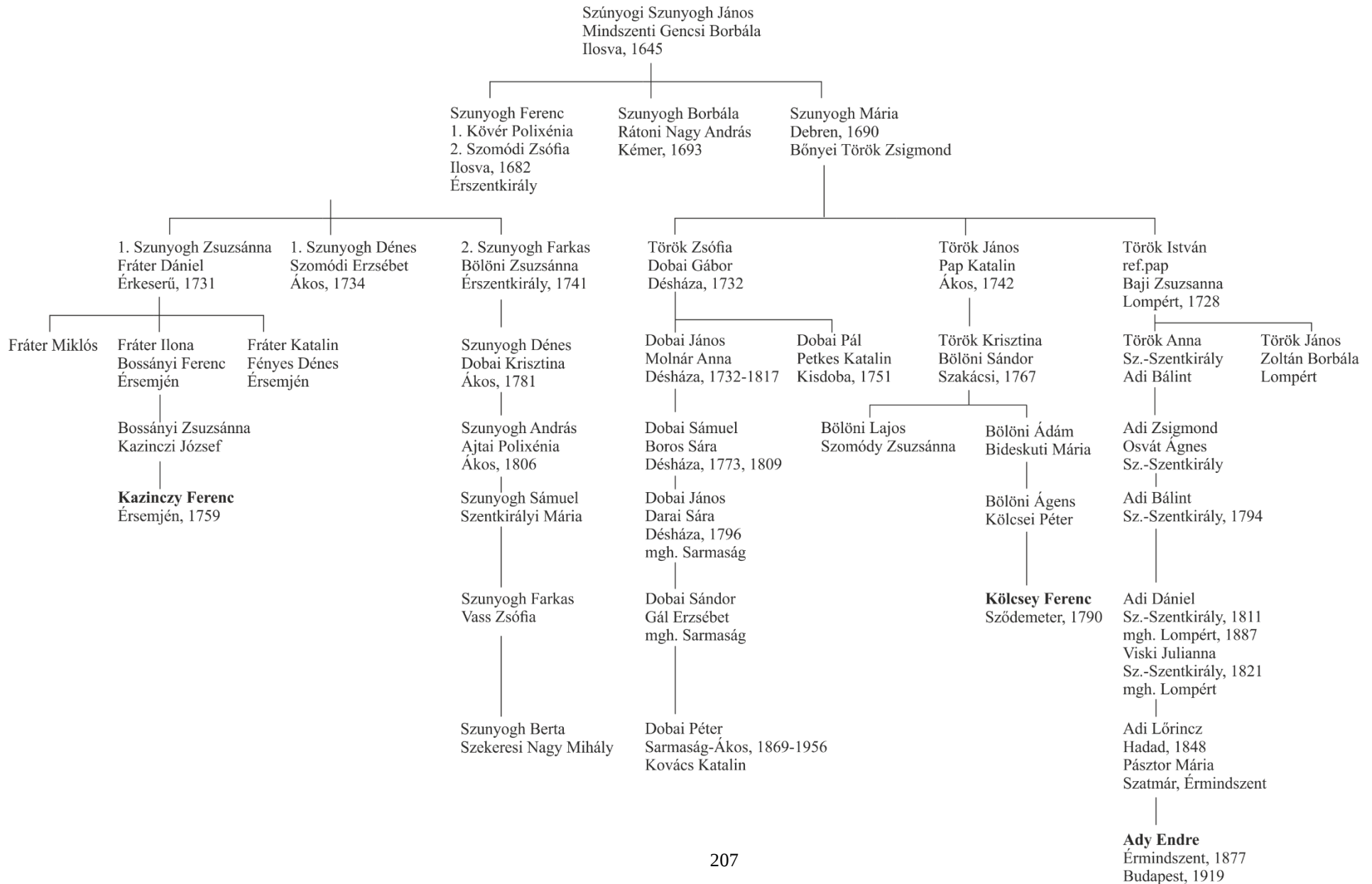
*Az Égből dühödt angyal dobolt
 Riadót a szomorú földre,
 Legalább száz ifju bomolt,
 Legalább száz csillag lehullott,
 Legalább száz párta omolt:
 Különös,
 Különös nyár-éjszaka volt.*

*Kigyuladt öreg méhesünk,
 Legszebb csikónk a lábát törte,
 Álmomban élő volt a holt,
 Jó kutyánk, Burkus, elveszett
 S Mária a szolgálónk, a néma
 Hirtelen hars nótákat dalolt:
 Különös,
 Különös nyár-éjszaka volt.*

Ezért nem volt képes Tisza Pista vagy akárki más, racionális eszközökkel megakadályozni a kitörését. Ady munkamódszerét is helytelenül ismeri a világ. Nyilvánosság előtt, baráti körben, csak az élményeket, a gondolat-anyagot gyűjtötte. Megfogalmazása, írásba öntése később, szigorú magányban történt. Például – mint ezt a család barátai, szolgálói, ismerősei állítják –, Mindszinten Ady Endre szokás szerint, a kúria melletti kis szülőházában, egy locsolókanna borral egész napra bezárkózva, egy gyékényágyon hanyatt fekvé fogalmazta verseit. Minden szót megfontolt, megrágott mielőtt leírta, de azután is sokat változtatott, javított minden verssoron, amíg a közzétett, a kor igényeinek és saját legmagasabb mércéjének megfelelő, tökéletes forma meg nem született. Társasága tagjaitól sok más irodalomtörténeti fontosságú adalékot, információt, részletet, ismeret Ady életéről és munkájáról, ezeket szívesen elmondtam volna az irodalom szakembereinek, de – *Varga Vilmoson*,

a kiváló váradi Ady-interpretátoron kívül – senkit sem érdekelt. Egyetlen még élő tagja – jobban mondva: megfigyelő státusú póttagja – vagyok a hajdani érmelléki úri társaságnak, az én halálommal ezek az ismereteim is elenyésznek, mert én nem vagyok irodalomtörténész, hogy kötelességem volna leírásuk.

KAZINCZY – KÖLCSEY – ADY – ROKONSÁG

Milyen volt az a társadalom, amelynek eszméit Ady Endre kifejezte? Az érmelléki költőkre sarkított fenti leszármazási tábla csak a családtörténeti kapcsolatokat mutatja, a társadalom *helyi*, tényleges összefüggéseit nem, a minket közelebből érdeklő *társasági* viszonyokat pedig még kevésbé. Tény, hogy a 19. századi magyar nemzeti liberális jogállam gerontokráciája társadalmi *egyenlőség* helyett nemcsak meghagyta az ősiség rendi egyenlőtlenségét, hanem még egymással ellentétes újabb csoportokra is tagolta a társadalmat. A jogállam ugyanis a kényszernek és a szabadságnak olyan eszményi egyensúlyán alapult, amely biztosítja minden műszakilag elérhető távlati emberi cél társadalmi-anyagi megvalósítását. Az emberi művelődésnek addigi fejlődése legmagasabb alkotásának, az európai nemzeti szabadelvű jogállam megvalósulása után *nem maradt távlati célja*, amelyet a jogállam eszközével megvalósíthatott volna. Az ember távlati, anyagfeletti céljait a lelki élettávlat transzcendenciájából kapja, *vallásnak* nevezett általános meggyőződésével. Az európai vallásnak, a keresztyénségnek a szervezetei, az egyházak, leállították törvényhozói tevékenységük fejlesztését, nem mutattak utat az újabb célok felé. Az ortodoxok – ókori hitüket tökéletesnek, azaz fejleszthetetlennek nyilvánították – még a középkorba sem léptek. A katolikusok értékrendjét középkori szinten ortodoxizálta a Tridenti Zsinat, haladásukat pedig a jezsuitizmus a szabadság eszméi ellen vezette, elsősorban a krisztusi elveket társadalmi gyakorlatba ültető protestantizmus gondolatszabadsága ellen. A protestáns, eklézianus felekezeteknek pedig csak gyülekezeti szintű szellemi vezetői voltak, hiányzott az a magas szintű hierarhikus szervezetük, amely szellemi, eszmei továbbfejlődésüket megvalósíthatta volna. A 19. században, a liberalizmus társadalmi megvalósulásával elértnek érezték tanításuk, emberépítésük, társadalomnevelésük célját, leültek babérjaikra. Nem jelöltek ki feladatott a társadalom továbbfejlődése számára, híveiket a mindenféle ultraideológiák prédájául hagyták. A *szocializmus* a vagyonos és vagyontalan osztályok közötti kiengesztelhetetlen ellentétre, az osztályharcra építette ideológiáját, amely a világtörténelemben addig ismeretlen olyan társadalmi nyomorúságot eredményezett, hogy miatta a 20. század méltán megérdemli a *Gyűlölet Százada* nevet. A nagy liberális aranykor hétköznapijaiban azonban az osztályharcnál nagyobb keserűséget okozott az iskolázottak kasztjának, az *úri társadalomnak* a kialakulása, amely nemcsak a társadalom egymástól távoli tagjait, de még rokonságot is, sőt még ugyanannak a családnak a tagjait is *összeférhetetlenné* tette egymással szemben. A társadalmi felemelkedésnek első sorban a tanulás, az iskolázás volt az útja és eszköze, éppen az, amely az iskolázott *urak* és az iskolázatlanok közé az áthághatatlan szakadékot ásta. Pásztor Mária, amikor az Ady-családot az úri társaságba emelte, egyúttal elkülönítette attól a néptől, amelynek vezetése a magát értelmiségnek tartó úri társaság hivatásszerű kötelessége lett volna. Bizony az üres fejű, duhaj, lump úri cimborák társaságába kényszerülve, még Ady Endre sem volt képes minden nép iránti empátiája mellett sem *elbeszélgetni* falusi rokonaival. Hogy mindezek ellenére Ady Endre képes volt egész népének tiszta csengő hangú szószólója lenni, az nem a materiális, testi, társadalmi tagolódásból eredt, hanem a lelki tényezők hatására, a testi élettávlat fölé épült *szellemi élettávlat*, Ady Endre evangéliumi keresztyén értékrenden nevelkedett lelkének gyümölcse volt.

A liberalizmus győzelemre vitele után, a magyar református egyház hittudósai felfüggesztették ugyan önmaguk továbbfejlesztését, de nem rombolták le az évezredes krisztusi lélek építés eredményeit. Az megmaradt és tovább élt a nép életében – azóta is, különösen a szilágysági *népi kegyességnek* van az egész Földre kiterjedt elismertsége –, a családok mindennapi biblia olvasásában,

a komoly összejövetelek zsoltár-éneklésében, a gyülekezetek önként vállalt, hagyományos fegyelmében, valamint – nem utolsó sorban – az egyház intézményeiben, iskoláiban. Ahogyan az én édesapám és nagyapám szabadidejében rendszeresen olvasta magának, és hosszú esték lámpafényénél hangosan a családnak a Bibliát, úgy olvashatta Adi Lőrinc és Kabai Gábor is. A Kabai-Adi-család minden tagjának a kezében is ott forgott a legelterjedtebb magyar könyv, a református *Énekes könyv* – magyar nyelven ugyanis ez a versgyűjtemény jelent meg a legtöbb kiadásban. A zsoltáréneklés pedig, még a mezei munkában is keveredhetett a népdalokkal Érmindszenten is. Ady Endre a középiskola alsó négy osztályát a nagykárolyi piarista gimnáziumban végezte. Az otthoni élete után a katolikus környezetben a gyermek Adynak a biblia hiányzott a legjobban. Ezért délutánonként eljárt a református templomba bibliaolvasást hallgatni. Lakótársa és iskolatársa, *Papp Aurél*, későbbi festőművész, az érmindszenti görögkatolikus pap fia mondta el, hogy ő is gyakran elment Bandival a református templomba, és neki is, görögkatolikus román létére, egész életére meghatározó élményt jelentett a Károli Gáspár gyönyörű nyelvén szóló bibliaszöveg hallgatása, éppen Károli szülővárosában. A néhány családból álló érmindszenti kicsi református gyülekezetben vagy Nagykárolyban, a katolikus sváb többségű városban, Ady nem is ismerhette meg a hitvallása szerinti életformát. Ezt később, amikor a tövisháti Adi-Séra-Viski rokonságnál járt látogatóban, a lomperti, szilágszentkirályi, diósadi, sarmasági gyülekezetek öntudatos, ősnépi kegyes vallásgyakorlatában, és még inkább zilahi diákkorában látta meg. Felső gimnáziumi éveire Ady Zilahra, az erdélyi Hét Szabadság felségterületére került, és itt ismerte meg valójában egyházát. Döbbenetes élmény volt számára – tudom, mert én is így voltam vele –, amint első vasárnap belépett az impozáns, modern, a berlini hugenotta templom nagyobb testvéreként épült, napfénnel telített zilahi templomba: a padosorokat és karzatokat színültig megtöltik a polgárok, iparosok, kereskedők, gazdálkodók, szőlőművesek, munkások úgy, hogy abban a Kollégium a maga ifjúságával és tanári karával teljesen elvegyül. A magas szellemi és esztétikai színvonalú liturgia, a hömpölygő gyülekezeti ének, a világos és szépen felépített prédikáció és a puritán fenségű úrvacsoraosztás az evangéliumi keresztyénség minden más világnézet feletti tagadhatatlan fölényének öntudatával töltötte el Adyt. Az évszázados nevelési hagyományokat következetesen érvényesítő zilahi református kollégium pedig olyan szilárd szellemi alapokat adott, amelyek később egész életében a világ minden művelődési, politikai és társadalmi forgatagában biztos tájékozódásra tették képessé. Itt már megszűnt a Vér és Arany uralmával szembeni minden kisebbrendűségi érzés, az anyagi, politikai, gazdasági, vallási és minden egyéb kényszerhatalmi igénnyel szembeni ellenzékiség. Innen indulhatott tovább Debrecenbe, Nagyváradra, Budapestre és Párizsba, az idegen, érzéketlen és értelmetlen, cinikus, kozmopolita, dekadens, nagyhangú, zagyva világba, az „Értől az Óceánig”, félelem nélkül, hiszen „nemes, küzdő, szabadlelkű diák” maradt.

A zilahi református kollégium szellemi műhelyéről, színvonalas önképzőköréről, kiváló tanári karáról és növendékeiről már írtak mások, de minden, ami eddig Ady Endre iskolájáról megjelent, nem megvilágítja, hanem elferdíti a költő szellemi fejlődéstörténetét: csak a Dévényinél új időknek új dalaival betörő Adyt látják, de semmit arról az útról, amelyen a zilahi iskolától Dévényig jutott. Pedig Ady az *Új Versek* megjelenése előtt is már ismert nevű, megbecsült nevű költő volt és ő maga soha nem tagadta meg életének ezt a fejlődési szakaszát, ha akkori alkotásait ifjúkori próbálkozásnak is minősítette később.

A *zilahi Református Kollégium* volt *Szilágyságy vármegye* művelődési központja, a vármegyének 1874-ben történt megalakulása óta. A vármegyét is és a művelődési központot is az a nagy magyar nemzedék hozta létre, amely az ezeréves Magyarországot liberális nemzeti jogállammá építette az egész magyar társadalomnak az akkori világ legmagasabb műveltségi szintre emelésével. Jókai tollára méltó eposzi hősök voltak a jövőnek ezek az építői. Kiváló egyének, egyéniségek voltak anélkül, hogy kitűntek volna, mert egyszerűen nem is akartak kitűnni sorstársaik közül. A nemzetépítő mozgalom legtevékenyebb szilágysági tagja, *Szikszai Lajos* alispán is mintha Jókai regényből lépett volna a közéletbe: a sámsoni református papfiú diákként lett '48-as honvéd és a szabadságharc kitüntetett hőse. Azután vármegyei írnok, jegyző, tisztviselő és végül alispán lett. Ő szervezte Közép-Szolnok és Kraszna vármegyéket az egységes Szilággyá és építette minden intézményét – önkormányzat, bíróság, közigazgatás, közbiztonság, közgazdaság, közlekedés, közoktatás, közegészségügy és egyéb – persze, nem egyedül, hanem kiváló társak közreműködésével. Az 1646-ban létesült kollégiumot már ilyen kiváló társak, jól nevelt, jól képzett, lelkes tanárok emelték a kor igényeinek szintjére, hogy a magyar állammal a vármegye legimpozánsabb modern épületét emeltethesse magának Zilah főterén. Anélkül, hogy a művelődéstörténet eddig elismert alakjait kisebbiteném, a zilahi kollégium – a Wesselényi nevet csak új épülete avatásakor, a 20-ik században vette fel – legkiválóbb tanára *Petri Mór*, költő és történetíró volt, *Szikszai Lajos* pártfogoltja és barátja. Költőként ahhoz a nép-nemzeti irodalmi irányzathoz tartozott, amelyik a 19-ik századi nagy klasszikusok útján halad tovább a 20-ik század közepéig, *Kozma Andor*, *Szabolcska Mihály*, *Gárdonyi Géza*, *Reményik Sándor*, *Herceg Ferenc*, *Móra Ferenc*, *Áprily Lajos* és mások között megbecsült helye volt *Petri Mór*nak is. Ha az őket bíráló és velük szembenálló forradalmárok között a magyar irodalomban nem lett volna ott *Ady Endre* – mint ahogyan más nagy európai nemzet irodalmi forradalmában nem került ilyen tehetség –, az előbb felsoroltak képviselnék a modern magyar irodalmat. Történetíróként *Petri Mór* a szintén történetíró *Szikszai Lajos* hathatós segítségével megalkotta a millenniumi kor legnagyobb helytörténeti művét, *Szilágyságy vármegye monographiáját*. Kollégiumi tanárként 1886-tól 1894-ig működött, azután vármegyei tanfelügyelő, lapszerkesztő és más közművelődési munkát végzett, több nagy értékű verskötet megjelentetésével. *Petri Mór*, a nagyhírű, elismert fiatal költő volt *Ady Endre* irodalomtanára és eszményképe, költői működése első 12 évének mintaképe. 1894-ig *Petri* vezette a kollégiumi önképzőkört is, ahol *Ady* első irodalmi sikereit aratta. Csak a gimnázium utolsó évében foglalta el *Petri* helyét az új irodalomtanár, *Dobai Sándor*, azonban *Ady* mentora továbbra is *Petri* maradt. Közismert, hogy *Ady Endre* később, forradalmár társai hatása alatt elhallgatta, sőt kigúnyolta nép-nemzeti költői múltját minden kapcsolatával együtt, de ez – a művelődéstörténet nagy szerencséjére és nyereségére – nem törli ki sem a művelődéstörténetből, sem *Ady* életéből ezt a korszakot. *Ady Endre*t ugyanis diákkorának ez az akkori Európában rendkívüli klasszikus tisztaságú, a kor legmagasabb eszmei szintű, szellemi és erkölcsi keresztyén nemzeti neveltsége emelte ki a nyugaton általános dekadens, romboló forradalmárköltők közül. Tudni kell azonban, hogy ez nem fölé emelte az akkori művelt magyar társadalomnak, hanem beemelte abba. Persze mindenki feletti költői tehetsége az egész társadalomból az egész anyagi élettávlatból kiemelte és a lelki transzcendens élettávlat részévé tette. A kitűnő iskolai útravalót egészítette ki a valós társadalomnak az a megismerése, amelyet *Ady Endre* a szilágysági múlt és jelen étellel való kapcsolatában szerzett. Mindenekelőtt *Farkas Sándor* sarmasági református paphoz való kötődése volt meghatározó befolyással a fiatal *Adyra*. Debreceni

joghallgató korában Lompérton járván hallotta hírét a kitűnő szónok pap-költőnek. Nemcsak világirodalmi és korszerű általános tudományos ismereteinek a gazdagsága lepte meg – ilyeneket már ismert eleget –, hanem hibátlan kiejtéssel beszélt francia nyelvtudása is. Ahogy a lehető legegyszerűbb társalgási formában beszélt Párizsról, franciaországi és más nyugateurópai tanulmányairól, utazásairól, az lenyűgözte a tiszaháti világon kívül egyebet nem látott Adyt.

Az, ahogy Farkas a később *népi realizmusnak* nevezett módszerével ismertette a szilágysági társadalmi valóság múltját és jelenét, Ady későbbi életművén is meglátszott. Elmondta, hogy Nyugateurópa két nagy ultraliberális mozgalma két oldalról támadja a hagyományos európai társadalmi rendet: a szabadkőművesség minden kényszerhatalom megszüntetésével amerikanizálni akar, a szocializmus az állami kényszerhatalom alá akarja vetni a gazdasági tevékenységet is. A szabadkőművesek európai egyesült államában nemcsak az európai monarhiáknak nincs helyük, de még az európai történelmi nemzetállamoknak sem. Terveik szerint Magyarország is egészen felosztandó a többséget alkotó szomszéd népek között, és Erdély – ezek szerint – a románok uralma alá kerül, mert ezek vannak többségben, Szilágyságban is. A szocialisták, ha győz a forradalmuk, megszüntetik a magántulajdont és vele a történelemben kialakult emberi társadalmat, és valamilyen hangya- vagy más rovar-társadalmat kényszerítenek az emberre. A sarmasági templom tornyából körülnézve látszott a Somlyó- és a Zilah-patak összefolyása körüli tíz-tizenöt falu. És messzire látható volt a falvak közötti különbség: a szőlővel körülvett magyar falvak, és az anélküli románok. Farkas kiemelte, a magyar falvak parasztságának sok évezredes társadalmi józan neveltségét, amely ezt a népet versenyképesé teszi a rendi társadalom felbomlása után, a kapitalista polgárosodás területén is. Akkor fejezték be a sarmaságiak a filoxéra által kipusztított sok száz holdas szőlőik újratelepítését, évszázadok alatt kialakult szokásnak megfelelően ők, a *parasztok*, a szomszéd lompéрти *nemes napszamosok* alkalmazásával. Adhatják ezt a népet a románok uralma alá, de a magyarok fölénye mindaddig megmarad, ameddig a román társadalmat rá nem nevelik a magántulajdon tiszteletben tartására, mert addig nem fognak a románok soha szőlőt vagy gyümölcsöst telepíteni, ameddig a szomszéd nemcsak a gyümölcsöt tulajdonítja el még zöld állapotában, de közben a fáját is összetöri. A gazdasági versenyben így lemaradt románok, legyen bárkié a politikai hatalom, adófizetői lesznek a magyaroknak. A szocialisták is hiába szüntetik meg a termelőeszközök magántulajdonát, ha a magyar parasztot gazdálkodni hagyják a maga földjén, mert a fogyasztási javak ennek a föld népének a birtokában maradnak. Különb, a jövő tekintetében Farkas borúlátó volt. Farkassal látogatott el a diák Ady a szomszédos Ilosvára és Kusalyba, a magyar költészet bölcsőhelyeire. *Csáti Demeter*, kusalyi ferences szerzetes, az első öntudatos *magyar nyelvű* költő hogyan alkotta meg itt Kusalyban még Mohács előtt az *Ének Pannonia megvétele* című – *Emlékezzünk régiekről, Szkíthiából kijöttekről* kezdetű –, közismert, azóta is aktuális versét. *Ilosvai Selymes Péter* pedig, hogyan alkalmazta elsőnek a világon az evangéliumi keresztyén elveket a humanikus műalkotásban, amikor *Pál apostol utazásairól* rönesszansz eposzt írt. Farkas értette meg Adyval azt is, hogy a liberális polgárosodás, még a gerontokratikus szellemi szelekció formájában sem jelent valóságos fejlődést, mert *nem a boldog emberi életet szolgálja*. Az emberélet tragikus ellentmondásait éppen Farkas Sándoron észlelte a fiatal Ady Endre, amikor látta, hogy ez a művelt, tisztánlátó, puritán erkölcsű, nagy tudású ember, hogy züllik értéktelenné annak a bornak a hatására, amelynek a fogyasztását nem képes magától megtagadni.

A zilahi diák Ady által megénekelt erényeiről szólva, azt is meg kell említenünk egyebek mellett, hogy 1940 körül a wesselényis diákok minden más magyar iskola növendékeit felülmúlták a cserkészversenyeken, IKE konferenciákon, különösen a népi műveltség tekintetében, és azt se hallgassuk el, hogy a 20. század romániai politikai eliteltjei között másokénál aránytalanul nagyobb számban ott voltak a zilahi vándiákok, és éppen ott született ennek az írásnak az igénye.

Ady Endre társasága, az érmelléki *úri társaság*, többségében nagyon tanult, magas műveltségű, világlátott, gazdag élettapasztalatokkal rendelkező, józan gondolkodású, haladó felfogású személyiségekből állott, és csak kisebb része volt az a semmirevaló, üresfejű, lump, bamba, duhaj, félművelt, buta göggyében mindenkit lenéző, mindenkit leparasztozó, lezsidózó, leáruuló dzsentrí, amilyenek az irodalomtörténet – nem utolsósorban *Móricz Zsigmond* elfogultan negatív tudósítása alapján – írja. Móricz nem hazudik, hanem ferdít: az ő dzsentríje nem *pars pro toto* jellemzője, csak leghangosabbja ennek a társaságnak. Tény azonban, hogy ez a különleges emberfaj, a *Homo sapiens nobilis hungaricus*, minden erénye ellenére sem erre a világra való – mint Ady szomorúan megállapítja –, mert álmvilágban élő, büszke, szertelen, örök nagy gyermek, aki elvérzik egy gondolaton, amilyenek Ős Napkelet álmodta a *magyar urat*, az ősnemesi ivadékot és a 20. században felemelkedett egyaránt. A tiszavidéki magyar nemesség – különösen áll ez az erdélyi Hét Szabadság védelme alatt nevelkedett érmellékiekre – valóban *rendkívüli* –, Tér, Idő, Történelem, Társadalom rendjén kívüli egyénekből állott. Az ezeréves nevelés eredményeképpen az emberi értékrend legfontosabb alapjának a *becsületet* tartó, tehát minden egyéni érdeket háttérbe szorító, antiracionális embertípus volt ez. A liberális jogállam lebontotta a vármegyét, a Szatmári Béke által létesített magyar nemzeti *rezervátumot*, az ősi értékrend szerinti élet keretét. Nemzedékek során végig minden igyekezetét, törekvését a *becsületszerzés* irányította. A magyar nemes ezért tanult, nevelkedett testileg, szellemileg, lelkileg minél értékesebb emberré, ezért dolgozott minden képességével, áldozathozattal, *ingyen*, finnyásan elutasítva minden anyagi ellenszolgáltatást, sőt mindenféle kitüntetést is. A szabadelvű jogállamban, a polgárokkal szembeni kapitalista versenyben tehetetlenekké váltak ezek a nemesek. Rendkívüli szellemi képességű, a legnehezebb feladatok megoldására is képes egyének nemzedékek során át semmit sem alkottak, mert éppen becsületvágyuk tette egyszerűen *cselekvőképtelenné* őket. Legtalálóbban a hétköznapiól különböző, *ünnepi*, *vasárnapi* magyaroknak lehet nevezni őket. A századok sokakat a társadalom legmélyére, nincstelen szolgai életre kényszerített. Mások ipari, kereskedelmi, polgári életmódra vagy paraszti gazdálkodásra kényszerültek. Csak keveseknek jutott olyan vagyon, földbirtok vagy hivatal, amely szellemi szabadságukat is biztosító anyagi függetlenségüket megadta. De mindegyikük számára a legnagyobb érték, a saját maguk értelmezése szerinti *becsület* maradt. Nemesi öntudatú szolga, béres vagy részes munkás képes volt egészségét és életét veszélyeztető erőfeszített munkát kifejteni, de csak becsületből, fizetségért soha. A parasztgazda pénzért bort, finom gyümölcsöt vagy terményt, csak a barátai, jóemberei megajándékozása utáni feleslegből adott el. Szép csikóját akár vagyona feláldozásával nevelte, egyszerűen csak maga gyönyörűségére, mások irigységére. A kereskedő nem árusított hitelre kapott portékát, áruiért „botorul” készpénzzel fizetett. Az iparos nem váltott át nagyüzemi termelésre, megmaradt kézművesi műhelyszinten, mert abban tudta elérni legnagyobb becsületét asztalos, csizmadia, lakatos képességeinek. Hányszor hallgattam ámulva hajnali asztaltársaságok beszélgetéseit a világpolitika, gazdaság, vagy a szellemi, művelődési, művészeti élet kérdéseiről! A hétköznapi életben falusi papként, tanítóként, tanárként, jegyzőként, gazdálkodóként

szerényen meghúzódó, csak nagyritkán megszólaló emberekről tudtam meg itt, hogy rendkívüli műveltségű, olvasott, világlátott emberek, a társadalomtudományok és a világirodalom ismerői, sokszor nagy tehetségű előadóművészek, akik azonban nemcsak nem alkottak semmit, de soha nem is fognak, mert álmovilágukban csak ünnepnap van, hétköznapi soha. Alkalmam volt közelről megismerni ezt az azóta kihalt embertípust az utolsó érmelléki magyar úr, *Szekeresi Nagy József* sógorom személyében, hogy milyen is volt valójában ez az ősnapkelet-álmodta, minden erénynek és hibának magas fokú birtokában lévő ünnepi magyar. Az ő révén kerültem én ifjúként Ákoson abba az érmelléki úri társaságba, amelyben egy emberöltővel korábban Ady Endre hallgatta hajnalonként a fehér asztal melletti beszélgetéseket. Akkor is érthetetlen volt, azóta sem tudom megmagyarázni, hogy volt képes Nagy Józsi a maga harminc holdas birtokán ilyen valóságos nagyúri életmód folytatására mindaddig, ameddig *otthon* volt. Neki volt módjában a társaságot legtovább vendégül látni, egészen a kommunista uralomig. 1949 tavaszán ugyanis kényszerlakhelyre deportálták, és ott már képtelen volt beépülni a társadalmi valóságba. 1957-ben politikai perben elítélték. Csak öt éves ítéletet kapott, de azt sem bírta ki, meghalt négy és fél évi börtönagónia után: hogy is élhetett volna ilyen ember éppen méltóságától megfosztó börtönállapotok között?

Ismerőseim közül Érmellék múltjában és jelenében a legtajékozottabbak *Andrássy Ernő* érmihályfalvi orvos, *Sarkadi Sándor* szatmári tanár és *Viski József* érendrédi orvos voltak, de mindnyájukat megelőzte *vitész Maksay-Libik Árpád* ákosi tanító volt. Libik valóságos családtörténeti enciklopédia volt: mindenkiről mindent tudott, közérdekű és bizalmas részleteket egyaránt Sarkadi szerint „*pletykafészek*” volt. Valahonnan, Háromszékből került hozzánk, a Költő-családdal való rokonsága révén, katonatiszti hívatását tanítóságra cserélve, egy ákosi birtokos leánnyal való házassága kedvéért. Szívesen beszélt mindenről és olyan ügyes tapintattal, hogy a legszenyesebb családi ügyek sem voltak becsületsértőek az ő előadásában. Ő mondta el nekem, hányan és hogyan nyerték el kártyán Kabay Rózsikát a férjétől és az Ady család egyéb szerelmi ügyeit úgy, hogy elbeszélése tisztázta nemcsak Pásztor Máriát, de édesanyját is a rágalmazó pletykák szennytől. Történeteiben a főszerep a vagyonszerzése és a vagyonvesztése volt: a szerzés rendszerint házassággal történt, a vesztes pedig kártyán. Csodálkozva hallottam, hogy ismert falusi szegény családok nagyszülei még tekintélyes birtokos urak voltak, de vagyonukat a duhaj, gavallér nagypapa egyetlen éjszaka alatt elkártyázta. Furcsállottam viszont, hogy a kártyán soha senki sem nyert vagyont, legalábbis az úri társaságból senki. Szívesen beszélt mindenről, de semmit le nem jegyzett.

Prototípusa volt annak az élhetetlen magyar úrnak, akinek „urasága” talán egy évszázaddal korábban még valóságos lehetett, de Ady korában már csak a fehér asztal melletti anekdotákban létezett.

Engem, egyéni érdeklődésemnél fogva, ennek a társaságnak a történelemben való jártassága érdekelt leginkább: egyszerűen *benne éltek a letűnt évszázadokban*. Számukra anekdotázás tárgya volt a 15. század óta az egész magyar és európai történelem. Legvitatottabb, aktuális témájuk a 18. század, a szatmári béke, Mária Terézia, a felvilágosodás kora volt. A 19. század, a reformkor, 1848 még le nem zárult jelentkező volt a számukra. A '67-es Kiegyezéssel elégedetlenek voltak, mint minden őskuruc, keleti magyar. Szigorúan megkülönböztették a katolikustól a jezsuitát, és minden rossz forrásának nem a huncut németet, a Habsburgokat, vagy a kényúr püspököket, hanem a mögöttük álló gonosz jezsuitákat tartották. Kossuth Lajos – bár személyével szemben voltak

fenntartásaik – Monarchia-ellenes végzetes politikájának a követése nemzeti szent kötelesség volt a számukra: nemzetáruló, hazaáruló volt az, aki állami közhivatalt vállalt, katonai, vagy diplomáciai szolgálatba lépett, vagy kitüntetést fogadott el a hazaáruló bitangoktól. A szélsőségesek még a gazdasági vállalkozást, a korszak uralkodó törekvését, a vagyonszerzést is elítélték. Kossuth halála után, a 19. század végére, Ady Endre korára, már nemcsak megengedett, de ajánlatossá vált a tanulás, de a politizálás, különösen a pártokrata obstrukció után, még becstelenebb tevékenységnek számított, mint azelőtt. Érdekes, hogy kossuthista létükre, egyértelműen *Tisza Istvánt* tartották egyedül alkalmasnak az ország kormányzására, bár erősen rosszalták, hogy – magyar ember léteére mindenféle, kozmopolita és szocialista zsidóval és más jött menttel paktál –, Flaszter Dózsa Györgyök, Duna-parti Napoleonok, Vigécz Oszkárok társaságával szennyezi magát.

Az érmelléki társaság legműveltebb tagjai – sok volt közöttük a különösen magas jogi és humán műveltségű, de sok volt a természettudományokban jártas, sőt a polihisztor is – csak a múlató asztal mellett fejtették ki az emberiség és a magyarság legfontosabb kérdéseiről, a világpolitikáról, közgazdaságról vallott nézeteiket, mert szennyesnek, önző érdekhajhászásnak tartották a sajtó és a parlament nyilvánosságában való szereplést. Senkiről sem tudok, aki hajlandó lett volna legalább lejegyezni az utókor számára a beszélgetéseket és a vitákat. Hiába kértem bármelyiküket is, hogy írják le, jegyezzék le legalább a történelem magánéleti vonatkozásairól élőszóban csak általuk megőrzött ismereteket, csak fanyar mosollyal legyintettek, hogy *nem érdemes*, hiszen ezt mindenki tudja, és különben sem érdekel senkit.

Ady Endre szerette, magáénak ismerte ezt a csak ünnepelni tudó, de minden termelőmunkára, alkotó tevékenységre képtelen, önmagát halálra ítéző, sírva vigadó társaságot. Bár szerették, tisztelték Ady Bandit, büszkéek voltak világi sikereire, de mégsem ő volt a társaság kedvence. Az ákosi, érszentkirályi, érkávási, érmindszenti anekdotákban élő, úri társaság kedvencei ugyanis nem a társaság fölé emelkedők voltak, hanem a magukat abban kiélők: *Délczeg Ádám* a világfi gavallér nagykárolyi ügyvéd, *Cséke Jenő* gyönyörűen mulatni tudó ákosi birtokos és *Kürthy Zoltán* érkávási református pap. Az utóbbi azért, mert amellet, hogy remek vadász volt, sok hangszeren játszó kiváló előadóművész, hanem azért is, mert gyönyörű, meleg bariton hangján mindenki kedvenc dalát szívesen énekelte saját hangszere kíséretével, úgy a klasszikus dalirodalom számait, mint a társasághoz tartozó Balázs Árpád és Fráter Lóránt szerzeményeit. Ady Endre a maga ószövetségi hangulatú költeményeivel, ezekkel nem versenyezhetett. Ady bár Kürthyt magát nem szerette, de muzsikáját annál inkább. Köztudott volt, hogy Ady Kürthy Zoltán gordonkajátékának hallatán fogalmazta gyönyörű köszöntőjét:

„Rózsafavonóként nagy zöngésű húrhoz
Súrlódják e levél Móricz Zsigmond úrhoz”

Cséke és Délczeg, annyi sok más magyar tehetséggel együtt odaveszett az első világháborúban. Kürthy később Ákosra, az én falumba került papnak, és ott élte le az életét, azonban nekem nem szívesen beszélt a régi dolgokról. Egyrészt úri szerénységből, másrészt pedig azért, mert a Kabay-Ady-perben a Kabayak oldalán állott, és ismerte az én Ady tiszteletemet. Ady bizony szerette és el is

siratta ezt a csak ünnepelni tudó ősmagyar emberfajtát, amely elveszett minden tehetségével, képességével, tudásával, ismeretével együtt, és azzal az úri Magyarországgal, amelynek alkotója és ezer éven át fenntartója volt. Adyn kívül ugyanis senki más nem siratja azóta sem, de annál inkább becsméri a *történelmi Magyarországot* minden örökségével, hagyatékával együtt.

Ady Endre forradalma

Az a *polgári értelmiség*, amely Ady Endrét még életében a maga szószólójaként maga elé tolta, halála után pedig *baloldali* forradalmiságára hivatkozva az általa társadalomtörténeti erkölcsi csődtömegnek tartott magyar múltból kimazsolázta, félreértette, azaz egyáltalán *nem értette* meg a költőt. Azt állították és állítják róla, hogy *A Hortobágy poétájának piszkos, gatyás, bamba társai* alatt az *úri Magyarországnak* az előbbi fejezetben leírt képviselőit, a maga vidéki mulató cimboráit értette. Holott a költő éppen őket, a nagyváradi és budapesti sajtó *állforradalmárait* nevezte *értetlen csordának*.

Jól ismerte ezt az önmagát szellemi elitnek kikiáltó, minden hagyományost elmaradottnak, *parasztnak*, durvának becsmélő kozmopolita stréber, sznob kispolgár, szalonforradalmár társaságot, hiszen őt is maguk közé számították. Ő azonban *őszinte forradalmár* volt és sírva, kínban várta Isten harsonájának a megszólalását, hogy az igaz forradalom az Armageddon majd eltörli, megsemmisíti mindazokat, akik csak *más könnye árán éltek*, a parazitákat, az élet, az erő és öröm gyilkosai el fognak pusztulni csapatostul, ha majd az elnyomottak, a senkik jajdulva fegyverkezve megjönnek. Ady tudja, hogy ő maga is pusztulásra ítéltetett, de értetlen társai csak mások és nem önmaguk pusztulását várják a forradalomtól. Adyval ellentétben, Babits Mihály, Bíró Lajos, Dudka Ákos, Hatvany Lajos, Ignotusz, Jászi Oszkár, Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső, Molnár Ferenc, Móricz Zsigmond, Tabéry Géza, Tóth Árpád és a *Holnapos* és a *Nyugatos* szerzők mindegyike – mind kiváló szellemi alkotó voltak ugyan –, de csak nézői, *józan szemlélői* voltak az emberi szenvedésnek, nem számították magukat sem a nép, sem a rajta élősködő paraziták közé. Ezért csatlakoztak a bolsevik forradalomban csak a maguk szadista hatalmi ösztönüket kiélni akaró, vagyonos kommunista vezérekhez a nép, minden nép ellenében. Bár a haldokló Ady Endrét, 1918 novemberében az *Érdekes Újság* egész címlapot betöltő képét hozva, a forradalom költőjének nevezte, ő maga már semmiben részt nem vett, de nevének felhasználása ellen sem tiltakozott. 1919 januárjában meghalt, tehát a bolsevik puccsban már nem is szerepelhetett. Aki azonban Adyt ismeri, tudja, hogy a hozzá gondolkozásban legközelebb álló *Szabó Dezső*höz hasonlóan, semmi képen sem vállalt volna közösséget a népgyilkos kalandorokkal, még író társai kedvéért sem. A legmagasabb társadalmi erkölcsi igényt is kielégítő magatartásával Ady Endre tovább emelte a *magyar költőnek* a világ más népei között addig is páratlanul magas társadalmi elismertségét, tekintélyét, becsületét. *Vörösmarty, Petőfi, Arany* életművét folytatva. Ady Endrét költészete emelte a próféta transzcendenciát súroló eszmei magasságába, a társadalom fölé, hogy a 20. századi neobarokk zseni kultuszában a magyarság nem politikai diktátorok bálványait imádta, hanem az eszményi ige hirdetőit, a költőket fogadta el vezéreikül. Ady költő társai, a Hortobágy szalonforradalmár csordái a nép szolgálata helyett megalkudtak a Mammonnal, anyagi érdekeik és hírnevük érvényesítéséért, úgy ahogyan ezt a józanész előírja. Erkölcsi megalkuvásuk rontotta ugyan a magyar költő és író méltóságát, de csak a sajátjukét. Ugyanígy rontották később a költői szó hitelét azok, akik nem voltak hajlandók magukat a nép, a parasztok közé számítani – bár annak a nevében szónokoltak: Darvas József, Erdei Ferenc,

Fekete Gyula, Féja Géza, Veres Péter és a többi *népi kommunista* sem, azzal, hogy a parasztyilkoló népellenségek mellé sorakoztak, ahová valójában tartoztak is. A magyar irodalom erkölcsi hitelének alapjait ingatták meg *Német László és csonka magyar követői* azzal, hogy pártatlanul, hüvös tárgyilagossággal szemlélték az aréna lelátójáról a porondon az irigy, gyűlölködő felfegyverzett ellenséggel szemben élethalál harcát fegyvertelenül vívó népe kínoztatását, a nemzetfenntartó parasztság kiirtását, a sok ezeréves erkölcsi értékrend becsülete védelmezőinek börtönre és kényszermunkára ítéltetését. Az Ötvenhatos forradalmat elmarasztaló 1957. szeptemberi nyilatkozatukkal a magyar írók erkölcsi tekintélye végleg elenyészett. A lelki élettávlat magasságából a szellemi élet alsó szintjére süllyedtek, a szórakoztató ipar munkásaivá, pénzért dolgozó szóművesekké lettek. Nyilvánvaló, hogy a magyar írók nem veszítettek, hiszen józanul kiszámították professzionista anyagi érdekeiket. Követendő eszményképük köddé válásával veszített viszont a magyar nemzet, hiszen Irányító Szó nélkül maradt a kor eszmei, társadalmi, erkölcsi útvesztőiben.

A mélyen tisztelt Olvasó azt hiheti, hogy e sorokban egyéni *különvélemény* íródik, hiszen a könyvtárnyi Ady irodalom nem így beszél. Méltóztassék meggondolni, hogy Ady Endrét minden papírroradalmárnál jobban ismerte és értette *Szabó Dezső, Makkai Sándor* – talán még Bölöni György is –, akik szerint a költő elfogadja a maga megítélését, mert *gyenge jellem* lévén, pénzért, anyagi jólétért, testi gyönyörért, hízelgő hírnévért minden nép ellenségének, a *Vér és Arany Disznófejű Nagyurának* szolgálatába állott. Népét, nemzetét azonban nem árulta el, hanem igazi forradalmárként, lázadó szolgaként harcol nemcsak a magyarság becsületéért, igazáért, minden múlt és jelen értékéért, hanem a világ minden népéért, becsületes emberéért is. Józanul belátja, hogy harca, tusakodása nem ígér sikert, de bűneivel megkötözötten is folytatja, egyedül Isten kegyelmében bízva. Ezt a népe sorsát sirató magyar Jeremiást, a tiszta, boldog jövőendő *Életet* hirdető igaz profétát zárta a szívébe sok száz magyar irodalom tanár és versmondó tanúsága alapján az egész magyarság. Ennek bizonyosságai vagyunk mindnyájan, hajdani zilahi diákok, minden hajdani ifjú követője a *népi mozgalomnak*, a közhatalmi pártatlanság és a *Testvériség Ötvenhatos Forradalmának* minden részvevője, későbbi híve, minden becsületes ember, aki az eszmei örök értékeket többre becsüli az anyagiaknál, a pénznél, az üzleti haszonnál.

Egyetlen kérésem van azokhoz, akik az *ADY ENDRE társadalmi és eszmei gyökerei* írásom állításait szóbeszédnek, célzatos belemagyarázásnak veszik azon az alapon, hogy azokat egyedül én állítom elhalt tanúkra hivatkozva: semmiképpen ne hallgattassák el kételyeiket, hanem mindennek nyomozzanak utána addig, amíg állításaim igaz vagy nem igaz voltáról maguk is meggyőződnek!¹

¹ Ha csak zárójelben is, de magyarázatot kell adnom a családnevek *i*-betűs és *y*-os írásmódjának látszólag következetlen használatára. A magyar családnevek írásos alapját az 1895-ös anyakönyvi törvény rögzítette, azelőtt tehát mindenki tetszése szerint írta a maga nevét. Erdélyországban és a hozzá tartozó Szilágyságban a reformáció óta a *magyar nyelv* volt a hivatalos, tehát a családneveket is magyarul, azaz *i* végződéssel írták. Ezt rögzítette nyomtatásban Misztótfalusi Kis Miklós. Magyarországon 1842-ig a *latin nyelv* volt a hivatalos. A névalírások latin formája a családnev genitívus alakját írta elő, tehát az *i* végződésű nevek után egy második *i* betűt, pl: Manu Propria Mauri Petri-i. A névalírások két *i* betűje egy *y*-ná olvadt, és ez azt a *látszatot* keltette, hogy az illető személy a maga nevét *y*-nal akarja írni nemcsak a latin, hanem a magyar nyelvű szövegekben is. Mivel írott dokumentumokat abban az időben nemesek írtak nemesekről, a 18. században szokássá, sőt jogszokássá lett a nemesek család nevének *y*-os írása. A 19. században ez már általánosan elfogadottan kötelező volt ugyan, de ezt 1895-ig írott törvény nem rögzítette, tehát mindenki tetszése szerint

Kolozsvár, 2004. augusztus 16.

Krisztus-kereszt az erdőn

A boldog békeidőkben, az érszentkirályi erdő szélén, a Jakó-tanya közelében állott egy útszéli kereszt. Valamelyik környékbeli görög-katolikus család – a magyarok az Érmelléken mind reformátusok – emeltethette valamikor, valaki emlékére, hogy kiére, arra már senki sem emlékszik. Pléhből kivágott szegényes korpusz van a kereszten, de jó az az erre haladó szegény románoknak, akik nagy tisztelettel köszöntik is, kalapemeléssel a férfiak, keresztvetéssel a nők. A magyarok semmi tiszteletet nem mutatnak, de nem tartják becsületes embernek azt a románt, aki nem tiszteli a feszületet, annyira, hogy még szolgának sem alkalmazzák az ilyet.

Ennél a keresztnél vezetett az út Mindszentről a szakácsi vasútállomásra és itt vitte annak idején – az 1890-es évek elején – Ady Lőrinc a karácsonyi vakációról a kollégiumba visszatérő diák-fiát, Bandit. Erre az útra emlékszik vissza később a költő:

*Havas Krisztus-kereszt az erdőn
Holdas, nagy, téli éjszakában:
Régi emlék. Csörgős szánkóval
Valamikor én arra jártam
Holdas, nagy, téli éjszakában.*

*Az apám még vidám legény volt,
Dalolt, hogyha keresztre nézett,
Én meg az apám fia voltam,
Ki unta a faragott képet
S dalolt, hogyha keresztre nézett.*

*Két nyakas, magyar kálvinista,
Miként az Idő, úgy röptünk,*

írta a nevét. Persze, a sznob – sznob, sine nobilitas, nem-nemest jelent – polgárok y-os alakban írták a nevüket. Magyarországon tehát, ez az 1895 előtti tetszőleges írásforma rögzült.

Erdélyben a magyar felvilágosodás és a reformkor a magyarországi szokásokat vezette be, így a 19. században sokan áttértek nevük y-os írásmódjára. Csak néhány történelmi család – különösen azok, amelyek neve már nyomtatásban is ismerté vált: Hunyadi, Bocskai, Rákóczi, Barcsai, Apafi, Teleki, Toldalagi és mások – őrizte meg az eredeti i-betűs, magyar formát.

Azokban az irományokban, amelyekben ugyanazokról a családokról és személyekről írunk 1895 előtti és azutáni vonatkozásban, kénytelenek vagyunk a neveket kétféleképpen írni: Az azelőttiek az akkor írott dokumentumoknak megfelelően i-vel, az azutánikat pedig, úgy, ahogyan az anyakönyvi törvény rögzítette. Ezért szerepel a fennebbiekben a költő neve is egyszer Adi, később Ady alakban.

*Apa, fiú: egy Igen s egy Nem,
Egymás mellett dalolva ültünk
S miként az Idő, úgy röptünk.*

*Húsz éve elmúlt s gondolatban
Ott röptül a szánom az éjben
S amit akkor elmulasztottam,
Megemelem kalapom mélyen.
Ott röptül a szánom az éjben.*

Az 1930-as évek egyik nyári vasárnap délutánján, az Ákos melletti Bélteky-tanyán, gyermekként hallgattam, hogy a béresek az akkori kommunista pereket beszéltek. Tyorán Juli, az egyik béresasszony, beleszólt a férfiak beszélgetésébe mondván, hogy a kommunisták nagyon rossz, gonosz emberek. Ő tudja, mert ott volt vendégségben a Jakó-tanyán Gyuri bátyjánál. Az egyik nap négy veresgárdista jött lóháton a tanyára és fehérgárdistákat kerestek, hogy megöljék őket. Senkit sem találtak, s tovább is mentek Kávás felé. Az erdő szélén meglátták a keresztet, leszálltak a lóról és célba lőttek a feszületre a tanyabeli gyermekek szeme láttára. Addig lőtték, amíg az átluggatott pléhkrisztus le nem esett. Azután mentek tovább. És Juli keresztet vetve megismételte, hogy a veresek gonosz emberek.

A román uralom helyreállította a rendet, a feszületet is helyreállították úgy, hogy még szebb volt, mint azelőtt. Állott is, amíg a 20. századi gyűlölet, a proletárdiktatúra elején el nem tűntette. A kollektivizálás lebontotta a tanyát, egybeszántotta a dűlőutakat, a természet anyagi valóságából nincs már ott semmi. Akik viszont Ady versét olvassák, azok gondolatában ott áll a Krisztus-kereszt az erdőn, örökké, leronthatatlan anyagtalanságban, hogy mindazok az emberek, akik nem engedik maguk közé, a népeket és felekezeteket egymástól elválasztó gyűlöletet, gondolatban arrafelé haladva megemelhessék kalapjukat, mélyen.

Kolozsvár, 2005. 12. 08

(Bélteky Ákos)